

Философия жана инсандагы баалуулуктар

УДК : 124.5: 316.3 (0.43.3)

Кулназаров А., Акматалиев А., Курбанбаев К.- ОшМСУ

Инсандын нравалык аң-сезимин калыптандыруу маселелери

Глобалдашуу шартында, ошондой эле демократиялык, укуктук мамлекетти өнүктүрүүдө улуттук өздүк аң-сезимди өнүктүрүү, элдик руханий-моралдык баалуулуктарды кайра жандандыруу актуалдуу проблемалардын бирине айланууда. Ата-бабаларыбыз басып өткөн замандын маданий-руханий мурастарын изилдөө элдердин моралдык - руханий аң-сезиминин өнүгүүсүнө шарт түзүп, жаштардын адеп-ахлактык сапаттарын калыптандырууга жардам берет.

Акыркы мезгилдерде адеп-ахлактуулук, ыймандуулук жөнүндө маселе көтөрүлүп жатат, бирок проблема конкреттүү анализденбестен, жаңы принциптерди издөө жөнүндөгү жалпы, формалдуу принциптер менен гана чектелүүдө. Байыркы коомдо адамдардын «этикалык түшүнүктөрү эстетикалык, диний, укуктук, социалдык ж.б. түшүнүктөр менен тыгыз айкалышып, бир бүтүн дүйнө караштын бөлүгүн түзгөн»¹. Этика илими өнүккөнгө чейин эле адамдар жакшылык, жамандык түшүнүктөрүн мифология аркылуу чагылдырууга аракет жасашкан². Элдик оозеки чыгармалар гуманисттик, этикалык элестөөлөргө өзгөчө бай. Кыргыз эпосторунда, жомокторунда, макал-лакаптарында элдин нравалык идеялары жөнүндө баалуу маалыматтар камтылган³.

Бүгүнкү күндө жалпы коомго, айрыкча жаштарга нравалык тарбия берүү багытында коомчулуктун алдындагы негизги милдеттер катары билим жана тарбия берүүнүн мазмунун, формаларын, усулдарын демократиялык, гуманисттик нукка буруу, окуу предметтеринин адам, маданият, эл таанытуучулук багытын, адептик-ыймандык маңызын арттыруу эсептелет. Мансапка, байлыкка, жеңил оокатка умтулуу сыяктуу терс көрүнүштөрдүн өрүш алышы бүгүн билимдүү, маданияттуу, акыл-эстүү гана эмес, адептүү, ыймандуу, өзүнүн жана элинин тагдыры үчүн жоопкер боло билген адамды тарбиялоо талабын алдыга коюуда»⁴.

Бул талап эгемендүү өлкөнүн улуттук-аймактык, тарыхый-маданий өзгөчөлүктөрүн эске алган, анын элинин менталдык сапаттарына төп келген, ошол эле учурда дүйнөлүк цивилизациянын, жалпы адамзаттык маданияттын жетишкендиктерин өзүнө камтыган, ар бир адамдын инсандык парасатын урматтоого багытталган жаңыча билим берүү стратегиясын иштеп чыгуунун негизги өбөлгөлөрүнүн бири экендиги талашсыз.

Белгилүү болгондой, жалпы адамзаттык, ыймандык принциптерди туу туткан элдин гана улуттук аң-сезими жогорку деңгээлде болуп, руханий өнүгүүгө, тарыхтагы өзүнүн ролун аңдап-билүүгө жөндөмдүү. Мына ушулардын бардыгы мамлекеттин нормалдуу, стабилдүү өнүгүшүнүн зарыл шарты болуп саналат. Демек, айрым элдердин нравалык өнүгүүсүнүн тарыхын окуп үйрөнүү азыркы этностордун улуттук мүнөздөмөсүн толуктап, алардын социалдык-саясий жана этикалык тарыхын терең чагылдырууга жардам берет.

¹ Акмолдоева Ш. «Манас» ааламы.-Бишкек, 2003.-123-бет.

² Караёыз: Бекбоев А., Тогусаков О. Мифическое сознание: необходимость и случайность // Из истории социально-философской мысли народов Востока.- Фрунзе, 1989.-28-бет.

³ Караёыз: Мукасов С. Традиции социально-философской мысли в духовной культуре кыргызского народа.- Бишкек, 1999.-126-бет.

⁴ Жаштарга рухий-ыймандык жана адептик билим берүү концепциясы //Кут билим.-13.05.2003.

Изилдөө темасынын актуалдуулугунун дагы бир фактору катары узак тарыхый өнүгүү процессинде топтолгон моралдык-этикалык баалуулуктарга карата өзгөчө мамиленин зарылдыгын кароого болот. Анткени ар бир элдин прогрессивдүү жана гумандуу моралдык нормалары, принциптери жалпы адамзаттын руханий мурасына айланышы керек. Азыркы социомаданий шартта элдер бири-бири менен технология, билим, материалдык баалуулуктар аркылуу гана эмес, элдик каада-салттар, нравалык нормалар, идеалдар, принциптер аркылуу да байланышын күчөтүшү абзел.

Коомдун прогрессивдүү өнүгүүсүнүн негизги шарты болуп нравалуулук, руханийлик эсептелет. Уруулук, коррупция, криминалдык структуранын өнүгүшү, ичкилик, наркомания, жалпы эле руханий же нравалык жардылык адамдарды катастрофалык абалга алып келет. Азыр өлкөдө демографиялык жана этникалык кризис күчөп, көптөгөн этностордун, улуттардын жок болуп кетүү коркунучу турат. Көп райондордо татаал, коркунучтуу экологиялык абал түзүлдү, медицина тармагында да терс көрүнүштөр учурайт. Тилекке каршы, күн өткөн сайын адамдардын мамилелери жеке пайда, эгоисттик кызыкчылыктар, өз каалоолорун примитивдүү канааттандыруу аркылуу гана жөнгө салынып (регуляцияланып), ар-намыс, чындык, тартиптүүлүк, абийир принциптери жетекчиликке алынбай жатат, ушулардын баардыгы негативдүү көрүнүштөрдү туудурууда.

Чет өлкөдөн келген видеофильмдер сөзсүз түрдө жаштарга терс таасирин тийгизүүдө. Атайын уюштурулган ток-шоулар коомдун нравалуулугуна чоң зыян келтирүүдө. Мындай пропаганданы кимдер жүргүзүшү мүмкүн? Руханий дүйнөсү эң жарды адамдар же социумду атайын бузууга аң-сезимдүү аракеттенгендер. Майда сезилгени менен компьютердик оюндар да жаш балдарды нравалык тарбиялоодо негативдүү таасирин берет, анткени оюндагы зордуктоо, өлтүрүү аркылуу чечилген учурлар балдарда агрессияны, катаалдыкты калыптандырат. Белгилүү болгондой, биздин өлкөдө жүрүп жаткан реформалардын ийгилигин расмий баалоо же келечекке прогноз берүү көбүнчө финансылык-экономикалык аргументтердин жардамы менен ишке ашып келген: инфляциянын төмөндөшүү, приватизациянын өнүгүшү, пенсия, айлык төлөнбөгөн айлардын азайышы ж.б., бирок элдин руханий маданияты жашоо деңгээлинин негизги көрсөткүчү катары биринчи орунга чыгышы зарыл.

Улуу ойчул Бернард Шоу мындай деген: «Бүгүн, биз чымчык сымал асманда учууну, балык сымал суу түбүндө сүзүүнү үйрөнгөн кезде, бизге бир гана нерсе жетишпейт: ал адам катары жерде жашоону үйрөнүү». «Улуттун эң кымбат байлыгы - анын ыймандык, адептик сапаты» - деп жазган орус элинин улуу жазуучусу Н.Г. Чернышевский. Ошол асыл дөөлөтүбүз, кымбат байлыгыбыз болгон ыйман, адептик сезимдерибиздин жоюлуп бара жатышы бүгүнкү күндөгү көйгөйлүү маселелерден болуп калды.

Азыркы экономикалык кризис шартында коом үчүн жогорку моралдык-ыймандык деңгээл өзгөчө зарыл, анткени, эс-акылдуу, тартиптүү, билимдүү, өз керт башы үчүн эмес, коом үчүн эмгек кылгандар гана учурдагы татаал кырдаалдан алып чыга алат. Бул маселе мамлекеттик деңгээлде да каралып жатат. Бул милдеттерди жүзөгө ашырууда республиканын жалпы билим берүүчү мектептеринде, кээ бир жогорку окуу жайларда кийинки жылдары практикаланып келе жаткан Адеп сабактарынын көтөргөн жүгү арбын. Себеби, бул сабактарда окуучулардын моралдык-этикалык түшүнүктөрүн, адептик-ыймандык ынанымдарын, атуулдук сезимдерин, өрнөктүү жүрүм-турумун калыптандырууга жагымдуу шарттар түзүлөт. Коомдун адептүүлүгүн, ыймандуулугун жакшыртуунун ишеничтүү жолу - бул - адамды ич жактан агартуунун жолу жана реформаны, кайра курууну, кайра жаралууну жеке инсандын деңгээлинде жүргүзүү амалы. Адам индивидуалдык - инсандык планда ичтен өркүндөсө гана коомдун адеп-ахлак климаты жана рух саламатчылыгы жакшырууга өтөт. Ал эми мындай өркүндөө, индивиддин деңгээлиндеги реформа коомдун бекем кармаган, системага салынган белгилүү бир моралдык - этикалык, эстетикалык көз караш дөөлөттөрүнүн базасында жүргүзүлгөндө гана ийгиликтүү болушу мүмкүн.

Байыркы доорлордо уюткулуу, нарк – насилдүү элибиз адамдын аброюн, кадыр - баркын анда «уят-сыйыттын» канчалык деңгээлде экендиги менен ченешкен. Ошондуктан «Уяттын – өзү улуулуку, урматтын-өзү жылуулуку», «Уят – өлүмдөн катуу» деген макалдарды жаратышкан. Ал эми азыркы мезгилдеги ушул адептүүлүгүбүздүн башаты болгон уят сезиминин жоголуп бара жатышы турмуштагы терс жагдайлардын пайда болушуна алып келди. Бул проблемаларды чечүүдө моралдык маселелерди изилдөө, жаштарды ыймандуулукка, адептүүлүккө тарбиялоо орчундуу салым кошот деп ишенебиз.

Азыркы күндө коомубузда болуп жаткан ар кандай терс көрүнүштөр: ата-энени сыйлабай таштап кетүү, улууга урмат, кичүүгө болгон ызаттын кетиши, ууру-кескилик, адам өлтүрүүчүлүк жана башкалар адамзаттын адеп-ахлагынын, ыйман-ынсабынын, пейилинин бузулуп бара жатышынан кабар берет. Кыргыз элинин менталитетине туура келбеген жогорудагыдай көрүнүштөрдүн коомдо басымдуулук кылып кетпеши үчүн, адамдардын дилин, пейлин тазартыш максатында адеп-ахлактык тарбияга олуттуу маани берилип жатышы турмуштук зарылдыктан пайда болду десек жаабылышпайбыз.

Жаштарды моралдык тарбиялоодо ата-бабаларыбыз калтырган тарбия башаттарына, акыл ойдун тунук булактарына, адептик жүрүм-турумдун жол-жоболоруна, нарктуу кеп-кеңештерине, жалпы эле рухий дөөлөттөрүбүзгө кайрылып, андагы ой берметтеринен таасир алып, көпчүлүккө жайылтуу зарыл.

Колдонулган адабияттар:

1. Гусейнов А.А. Социальная природа нравственности. -М.: Изд. МГУ, 1974.
2. Головкин Н. А. . Моральные нормы и личность.-М., 1976.
3. Джумабаев Ю. Из истории этической мысли в Средней Азии: с древнейших времен до XV в. 1974.
4. Дробницкий О. Г. Проблемы нравственности -М, 1981.
5. Дробницкий О.Г. Понятие морали. -М.: Наука, 1974.
6. Дробницкий О. Г. К вопросу о специфике морали.-В кн.: Предмет и ситема этики.
7. Духовные ценности как предмет философского анализа.-М., 1985.
8. Жумабаев Ю.Д., Мамедов Ш.Ф. Этическая мысль в Средней Азии в IX-XV вв. -М.: Изд. МГУ, 1974.
9. Карвацкая Г. Ф. Моральная мотивация и нравственная целостность.- «Философские науки», 1973, №5.
10. Квасов Г. Г. Этические проблемы развитого социалистического общества.-М., 1974.
11. Кузнецова Г.В.Мораль и гуманизм. -Горький, 1979.
12. Кулматов Н.О моральном воспитании.-Фрунзе, 1979
13. Кутасова И.М. Наука и обоснование норм нравственности.-Философские науки. 1978, №4.
14. Методология этических исследований.-М, 1980.
15. Петропавловский Р.В. Диалектика прогресса и ее проявление в нравственности - М.: Наука, 1978.
16. Петропавловский Р. В. Методологические проблемы этики. - В кн.: Мораль и этическая теория.
17. Петрухин А.И. Мироззрение и фольклор. - Чебоксары: Чуваш- кн. изд-во, 1971.
18. Плаксий С. И. Активная позиция молодежи как фактор преодоления отклонений от социалистических норм нравственности.
19. Титаренко А. И. Структуры нравственного сознания.-М., 1974.
20. Урманбетова Ж.К. Развитие национальной культуры и проблемы цивилизации. -Бишкек.: Калем, 1996.